

# შესავალი თანამედროვე ეზროვნებაში

III

60350



ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა  
თბილისი 2015

კრებულში შეტანილია სხვადასხვა დროს მოღვაწე ცნობილ მოაზროვნეთა ნაშრომები სრულად ან ნაწყვეტების სახით. წიგნი განკუთვნილია სახელმძღვანელოდ ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყველა ფაკულტეტის პირველკურსელთათვის საგანში — შესავალი კურსი თანამედროვე აზროვნებაში.

#### **ტექსტები თარგმნეს:**

გია ნოდიამ — ფრაგმენტები ფრიდრიხ ნიცშეს ნაწარმოებებიდან „ასე იტყოდა ბარათუსტრა“, „მხიარული მძვინვარება“ და „კეთილისა და ბოროტის მიღმა“;  
ანა პეტრიაშვილმა — ზიგმუნდ ფროიდი „კულტურით უკმაყოფილება“;  
ნანა ლებანიძემ — ჯონ დიუი „ბამოცდილება და განათლება“;  
ლელა ჯანგულაშვილმა — ფრიდრიხ აუგუსტ ფონ ჰაიეკი „გზა ბატონყმობისკენ“;  
ლამარა ნაროუშვილმა — კონრად ზაქარიას ლორენცი „ცივილიზებული კაცობრიობის რვა მომავლიანი ცოდვა“

ფრიდრიხ აუგუსტ ფონ ჰაიეკის „გზა ბატონყმობისკენ“ იბეჭდება კრებულიდან „ლიბერალიზმი და ძალაუფლება“

#### **შესავალი და კომენტარები დაურთეს:**

გია ნოდიამ (ნიცშე); გიგა ზედანიამ (ფროიდი); მაკა ლაშხიამ (დიუი);  
ნინო ჭავჭავიძე (უმნაძე); ემზარ ჭგერენაიამ (ჰაიეკი); ნათია კოპალიანი (ლორენცი).

**დაკაბადონება:** ქეთევან გოგავა

**გარეკანის დიზაინი:** მანანა არაბული

#### **მეხუთე გადამუშავებული გამოცემა**

ISBN 978-9941-18-208-2

ISBN 978-9941-18-211-2

© ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2006, 2007, 2010, 2013, 2014, 2015  
Ilia State University, 2006, 2007, 2010, 2013, 2014, 2015

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა  
ქაქუცა ჩოლოყაშვილის 3/5, თბილისი, 0162, საქართველო

ILIA STATE UNIVERSITY PRESS  
3/5 Cholokashvili Ave, Tbilisi, 0162, Georgia

## სარჩევი

წინათქმა.....	5
ფრიდრიხ ნიცშე .....	7
შესავალი .....	7
ასე ითყოდა ზარათუსტრა .....	16
მხიარული მეცნიერება.....	30
კეთილისა და ბოროტის მიღმა .....	33
ზიგმუნდ ფროიდი .....	40
შესავალი .....	40
კულტურით უკმაყოფილება .....	47
ჯონ დიუი.....	72
შესავალი .....	72
გამოცდილება და განათლება .....	77
დიმიტრი უზნაძე .....	129
შესავალი .....	129
განწყობის ფსიქოლოგია .....	135
ომის ფილოსოფია .....	213
ფრიდრიხ აუგუსტ ფონ ჰაიეკი.....	237
შესავალი .....	237
გზა ბატონყმობისკენ .....	245
კონრად ზაქარიას ლორენცი.....	270
შესავალი .....	270
ცივილიზებული კაცობრიობის რვა მომავლენიანი ცოდვა.....	276



## წინათქმა

ეს წიგნი წარმოადგენს შესავალს დასავლური აზროვნების ისტორიაში. ესაა ყველაზე დიდი მოაზროვნეების ყველაზე გავლენიანი ტექსტების ნაკრები, რომლებიც დასავლური ცივილიზაციის წიაღში შექმნილა.

ხშირად ჩვენ გვგონია, თითქოს სამყაროს გასაგებად საკმარისი იყოს ჩვენი აზროვნება მივმართოთ მასზე; თითქოს ჩვენსა და სამყაროს შორის არაფერი იდგეს, რაც აზროვნების მცდელობას ხელს შეუწყობდა ან შეუშლიდა. ეს, რასაკვირველია, მცდარი წარმოდგენაა, პირველ რიგში იმიტომ, რომ აზროვნებას არავინ არასოდეს იწყებს ცარიელ სივრცეში, ვაკუუმში. ჩვენ აზროვნება ყოველთვის უკვე მომზადებულია იმ ადამიანების ფიქრებით, რომლებიც ჩვენამდე ცხოვრობდნენ. წინამორბედთა აზრები ჩვენთვის ნი-ადაგიცაა და ჰორიზონტიც. საკუთარი აზრის მოფიქრება მხოლოდ სხვა, სხვების, წინმსწრები აზრების ფონზე შეიძლება.

აზროვნება, რომელზეც ახლა ვსაუბრობ, ცდილობს პასუხები მოუნახოს ყველაზე მნიშვნელოვან შეკითხვებს: როგორაა სამყარო მოწყობილი? რა არის რელიგია? როგორია სახელმწიფოს აგებულება? რა არის თავისუფლება? როგორია საზოგადოების ლოგიკა და ცოცხალი ბუნების კანონები? როგორ არის შესაძლებელი სამყაროს შემეცნება? რანაირად ხდება სიმდიდრის დაგროვება? როგორი უნდა იყოს ქალის ადგილი საზოგადოებაში?

ბუნებრივია, რომ ამ და ბევრი სხვა ფუნდამენტური საკითხისადმი მიძღვნილი ტექსტები, რომლებსაც ამ კრებულში შეხვდებით, ცოდნის სხვადასხვა სფეროდანაა აღებული: ფილოსოფიიდან, თეოლოგიიდან, პოლიტიკის მეცნიერებიდან, ბიოლოგიიდან, ეკონომიკიდან, ფსიქოლოგიიდან და ა. შ. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ყველა ეს ტექსტი განუმეორებელია და ჩაუნაცვლებადი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ტექსტების წაკითხვის გარეშე თქვენ ვერ მოახერხებთ სრულყოფილად გაიგოთ მათში გადმოცემული იდეები. მაგალითისათვის, პლატონის ფილოსოფიის გასაგებად სწორედაც რომ მისი დი-ალოგი „სახელმწიფო“ უნდა წაიკითხოთ; ენციკლოპედიის, ვიკიპედიისა თუ სახელმძღვანელოს გაცნობა თქვენ ამ ფილოსოფიაზე რაღაც ინფორმაციას მოგაწოდებთ, მაგრამ მისი გაგებისათვის თავად ავტორის ტექსტია აუცილებელი. სხვათა შორის, არსებობენ მნიშვნელოვანი ავტორები, რომელთა შესახებაც იმავეს ვერ ვიტყვით. მაგალითად, ნიუტონმა თავისი რევოლუციური აღმოჩენები ფიზიკაში, რასაკვირველია, საკუთარ ნაწარმოებებში გადმოსცა. მაგრამ დღეს ჩვენ ნიუტონის კანონებს ფიზიკის სახელმძღვანელოდან ვსწავლობთ და არავინ გვთხოვს თვითონ ნიუტონის წიგნების წაკითხვას. ამიტომაც ვერ მოხვდნენ ისინი ჩვენს ამ კრებულში. მაგრამ ტექსტები, რომლებიც მასში შევიტანეთ, სხვა სახისაა. მათი წაკითხვის გარეშე კარგ განათლებას ვერ მივიღებთ, რადგან სწორედ მათი კითხვის პროცესში ისწავლება აზროვნება ყველაზე ეფექტიანად.

ეს არცაა გასაკვირი. აზროვნების საუკეთესო სკოლა მართლაც მისი ისტორიის შესწავლაა. ცხადია, არანაირი გარანტია არ არსებობს იმისა, რომ ის, ვინც აზროვნების ისტორიას შეისწავლის, თავადაც მოახერხებს ორიგინალურ და თვითმყოფად აზროვნებას.

მაგრამ არსებობს სხვა გარანტია – ვისაც არ ეცოდინება აზროვნების ისტორია, მისი ნებისმიერი მცდელობა ამ მიმართულებით მარცხისათვის იქნება განწირული.

არადა, აზროვნება და თავისუფლება მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან. ამიტომ იყო, რომ ძველად მონას მხოლოდ ხელობას ასწავლიდნენ, თავისუფალი ადამიანი კი იძენდა „თავისუფალი ხელოვნების“ შესახებ ცოდნას, რომელიც, მნიშვნელოვანწილად, ამ წიგნში გადმოცემული სწავლებების მსგავსი იყო. თანამედროვე ეპოქაში ეს ძველი განსხვავება მონასა და თავისუფალს შორის, საბედნიეროდ, აღარ არსებობს; მაგრამ თავისუფლად აზროვნების შესაძლებლობა ჩვენს დროშიც პრივილეგიაა. ლიბერალური განათლება (ლათინური სიტყვიდან “liber”, თავისუფალი) სწორედ იმისათვის არსებობს, რომ ეს შესაძლებლობა მისცეს სტუდენტებს.

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტში ლიბერალური განათლების მისაღებად სწორედ ის კურსია საჭირო, რომლისთვისაც წინამდებარე წიგნი შექმნეს ამ უნივერსიტეტის პროფესორებმა. ეს კურსი სტუდენტებს საშუალებას აძლევს, გააზრებულად აირჩიონ მომავალი პროფესია, ჩამოიყალიბონ ღირებულებითი მიდგომა ყველაზე მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი საკითხების მიმართ და მოემზადონ იმ გამოწვევისა და სიამოვნებისათვის, რასაც თავისუფალი აზროვნება ჰქვია.

გიგა ზედანია

# ფრიდრიხ ნიცშე

1844-1900

## შესავალი

### *ეპოქა და ბიოგრაფიული ცნობები*

ფრიდრიხ ნიცშე მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის გერმანელი მოაზროვნეა. ეს ევროპაში შედარებითი მშვიდობის, კეთილდღეობის და განვითარების ხანაა. სამხედრო კონფლიქტები და შიდაარეულობა დროდადრო ხდება, მაგრამ საფრანგეთის რევოლუციის და ნაპოლეონის ომების მასშტაბამდე ბევრი უკლია. პირველ მსოფლიო ომამდე (1914 წ.) ევროპელების დიდ უმრავლესობას ჰქონდა ილუზია, რომ ცივილიზებულმა კაცობრიობამ ხანგრძლივი სტაბილობის და წინსვლის რეცეპტს მიაგნო.

ეპოქის სულისკვეთებას მეცნიერებაზე დამყარებული პროგრესის და ადამიანთა მზარდი კეთილდღეობის რწმენა შეადგენს. ინტელექტუალური განვითარების თვალსაზრისით, ამ პერიოდს „პოზიტივიზმის ხანას“ უწოდებენ, რაშიც იგულისხმება, რომ რელიგიის გავლენა მცირდება, სამაგიეროდ, საბუნებისმეტყველო მეცნიერება აზროვნების მოდელადაა მიჩნეული. სწორედ ამ დროს იქმნება წარმოდგენა სოციალურ მეცნიერებებზე, რომლებიც თავისი მეთოდებით ბუნებისმეტყველებას ბაძავენ და გამოთქვამენ პრეტენზიას, რომ მათ სიზუსტით არ ჩამორჩებიან და კაცობრიობის პროგრესში მათემატიკის, ფიზიკის ან ქიმიის სადარ წვლილს შეიტანენ.

რაც შეეხება პოლიტიკის სფეროს, თუმცა ევროპის უდიდეს ნაწილში მონარქიული რეჟიმებია, ინტელექტუალურ და მორალურ ლიდერობას ერთმანეთს ეცილებიან ლიბერალები და სოციალისტები, რომლებსაც უნივერსალური მშვიდობის, სამართლიანობის და ეკონომიკური განვითარების საკუთარი რეცეპტები აქვთ.

ამ ფონზე ჩნდებიან მოაზროვნეები, რომლებიც ღინების საწინააღმდეგოდ მიდიან და თვით მეცნიერულ პროგრესსა და ადამიანთა თანასწორობაზე აგებული საყოველთაო კეთილდღეობის იდეალებში სერიოზულ დეფექტებს ხედავენ. ამ უკანასკნელთა შორის ნიცშეს გამორჩეული ადგილი უკავია.

მისი ინტერესები თავდაპირველად უფრო მეტად კლასიკური ფილოლოგიის სფეროზე იყო ფოკუსირებული. 1869 წელს ის ძალიან ახალგაზრდა, 24 წლისა ბაზელის (შვეიცარია) უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა. მალე მისი ინტერესები უფრო მეტად ფილოსოფიისკენ გადაინარა. 1879 წელს, ჯანმრთელობის პრობლემების გამო, პროფესორის თანამდებობაზე უარის თქმა მოუხდა და ამის შემდეგ ცნოვრობდა, როგორც დამოუკიდებელი მოაზროვნე, მისი შემოსავლის წყაროს კი ბაზელის უნივერსიტეტიდან მიღებული პენსია და მეგობრების დახმარება

შეადგენდა. მან რამდენიმე წიგნის გამოცემა შეძლო, თუმცა უჩვეულო სტილის და შინაარსის გამო მისი ნაშრომები მიუღებელი აღმოჩნდა მკითხველი საზოგადოების დიდი ნაწილისთვის და ცუდად იყიდებოდა. თუმცა სიცოცხლის ბოლო პერიოდში ინტერესი მისი იდეების მიმართ რამდენადმე გაიზარდა.

1889 წელს ნიცშე სულიერად დაავადდა და სიცოცხლის ბოლო წლები დის, ელისაბედის მეურვეობის ქვეშ გაატარა.

### ღირებულებათა გადაფასება

ნიცშე აზროვნების ისტორიაში შევიდა, როგორც ეპოქის რადიკალური კრიტიკოსი. ეპოქა, რომელიც აქ მხედველობაში გვაქვს, შეგვიძლია დავახასიათოთ როგორც „მოდერნი“, ახალი დრო, რომელიც, თავის მხრივ, შუა საუკუნეებს უპირისპირდება. თუმცა, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ნიცშეს კრიტიკა სულაც არ შემოიფარგლება მხოლოდ ახალ დროში აღმოცენებული იდეოლოგიებით და შესაბამისი რეალობით: ის აგრეთვე მკვეთრად აკრიტიკებს ქრისტიანობას, ოღონდ არა მხოლოდ როგორც რელიგიას, რომელიც მიღმურ სამყაროში ხსნას გვპირდება (რისთვისაც მას ამქვეყნიური ხსნის წინასწარმეტყველი, კარლ მარქსი უტყვედა), არამედ, უპირველეს ყოვლისა, როგორც ევროპული ცივილიზაციის ძირითად ღირებულებათა (მათ შორის, სოციალისტურ ღირებულებათა) საფუძველს. ამ აზრით, ნიცშესთვის ახალი დროის ევროპელი ქრისტიანული ღირებულებების მატარებელია, თუნდაც ათეისტი იყოს. ნიცშეს კრიტიკა გადასწვდება აგრეთვე ქრისტიანობის ფილოსოფიურ წინამორბედებს, მაგალითად, პლატონს.

მიუხედავად ამისა, შეგვიძლია ნიცშეს რადიკალური კრიტიკის ობიექტი ასე განვაზოგადოთ: ეს არის წარმოდგენა ადამიანის და საზოგადოების „კარგ“, სასურველ მდგომარეობაზე, რომელიც ძირითადად გაბატონდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, ანუ პერიოდში, რომელშიც ნიცშე ცხოვრობდა. ეს წარმოდგენა შეგვიძლია დავახასიათოთ როგორც „ლიბერალური“ ამ სიტყვის ყველაზე ფართო აზრით – ამ აზრით ის სოციალიზმსაც მოიცავს, რადგან თუმცა ეს უკანასკნელი კლასიკურ ლიბერალიზმს უპირისპირდება, ის მისსავე ამოსავალი ღირებულებებიდან, თავისუფლებისა და თანასწორობიდან ამოდის, ოღონდ მათ სხვაგვარ, „რადიკალურ“ ინტერპრეტაციას ახდენს (ამიტომ მე-19 საუკუნეში სოციალისტებს ხშირად უბრალოდ „რადიკალებად“ მოიხსენიებდნენ). ოღონდ, როგორც ითქვა, ამ ღირებულებათა მსოფლმხედველობრივი ძირები, ნიცშეს აზრით, გაცილებით უფრო ღრმაა, ვიდრე ახალი დროის ევროპული აზროვნება: მათ ქრისტიანობამდე და ბერძნულ ფილოსოფიამდე მივყავართ.

„ლიბერალიზმს ფართო აზრით“ შეგვიძლია დავარქვათ აგრეთვე „განმანათლებლობის მსოფლმხედველობა“: შეხედულება, რომლის თანახმად უკეთესი, უფრო სამართლიანი საზოგადოება არის ის, სადაც რაციონალური ინდივიდები საკუთარი გონების კარნახით იღებენ გადაწყვეტილებებს (და ამ აზრით თავისუფალნი არიან), და თანასწორად აღიარებენ ყველა სხვა ინდივიდს, ვისაც მათსავე აქვს საკუთარი გონების კარნახით მოქმედების უნარი. როგორც ვთქვით,



განმანათლებლური მსოფლმხედველობა ორი ძირითადი იდეოლოგიური ნაკადის სახით არსებობს: კლასიკური ლიბერალიზმის (რომელიც ინდივიდის თავისუფლების მხოლოდ მინიმალურ შეზღუდვას თვლის დასაშვებად) და სოციალიზმის (რომელიც ადამიანთა „რეალური“ თავისუფლების და თანასწორობის სოციალურ-ეკონომიკური წინაპირობების შექმნას ანიჭებს პრიორიტეტს); მაგრამ ნიცშესთვის ეს მეორეხარისხოვანი ნიუანსებია. მისთვის მთავარი და ამავე დროს მიუღებელია ზოგადად განმანათლებლური იდეოლოგიის ბატონობა, ანუ ვითარება, როდესაც მის ღირებულებებს უნივერსალურის და პროგრესულის სტატუსი აქვთ მოპოვებული და ადამიანთა ცხოვრების რევოლუციური თუ ევოლუციური ტრანსფორმაცია მათთან შეჯერებით ხდება.

ნიცშე სწორედ მათ უპირისპირდება: „ღირებულებათა გადაფასების“ მოთხოვნა მისი მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედი. ამის – ანუ მისი ეპოქის გაბატონებულ ღირებულებათა მკვეთრი უარყოფის გამო – მას ხშირად „ნიჰილისტს“ უწოდებენ. მაგრამ ნიჰილიზმი ამ შემთხვევაში არ უნდა ავურიოთ ცინიზმში – ნიცშე ყოველგვარ ღირებულებებს კი უარყოფს, მას აქვს პრეტენზია, რომ ახალ ღირებულებებს, ადამიანის განვითარების ახალ პერსპექტივას ადგენს. თუმცა, როგორც არაერთი სხვა მოაზროვნის შემთხვევაში, მისი მოძღვრების კრიტიკული ნაწილი უფრო დასამახსოვრებელი და გავლენიანი აღმოჩნდა, ვიდრე მისი დასახული პოზიტიური ორიენტირები, ამიტომ აზროვნების ისტორიაში ის უფრო ხშირად „ნიჰილისტად“, გაბატონებული ღირებულებების რადიკალურ უარყოფლად მოიხსენიება.

#### *ადამიანის დაკნინება და „ბოლო ადამიანი“*

რა არის ის ძირითადი, რაც ნიცშესთვის მიუღებელია თანამედროვე ცივილიზაციაში? მისი აზრით, დემოკრატია, რომელსაც თავისუფალ და თანასწორ ინდივიდთა მშვიდობა და კეთილდღეობა მიუჩნევია საბოლოო ორიენტირად, ამით ადამიანის, როგორც გვარის, დაკნინებას, გამდაბიურებას უწყობს ხელს. მოდერნული დემოკრატიული იდეალი შეიძლება მიღწეულ იქნას მხოლოდ ადამიანის ერთგვარი გასაშუალებობის, გაორდინარულების ხარჯზე. ამისთვის აუცილებელია, ადამიანმა ჩაიკლას განსაკუთრებულობის, სხვაზე აღმატებულობის ამბიციამ.

ამის საპირისპიროდ, ნიცშეს პათოსი ადამიანის კეთილშობილების, სიდიადის, განსაკუთრებულობის აღიარებაა. ადამიანი – როგორც ინდივიდი და როგორც გვარი – იმით ფასობს, რომ მხოლოდ კეთილდღეობით ვერ დაკმაყოფილდება, მას რაღაც უჩვეულოს, აღმატებულის მიღწევა უნდა. სიცოცხლე, ფიზიკური არსებობა მხოლოდ იარაღია ამ ამბიციის დასაკმაყოფილებლად. ნიცშეს სხვადასხვა ტექსტი გვახვედრებს, რაში შეიძლება გამოვლინდეს ეს აღმატებულება: შეიძლება ეს იყოს ქვეყნების დაპყრობა და დიდი იმპერიის მშენებლობა, შეიძლება – კულტურის შედევრების შექმნა. მაგრამ მთავარია თავად სწრაფვა აღმატებულებისკენ, არსებული მდგომარეობის დაძლევისკენ. ამასთან ამ მიზნის მისაღწევად ადამიანი მზად უნდა იყოს საკუთარი და სხვისი ფიზიკური არსებო-

ბის საფრთხეში ჩასაგდებად. თანასწორობის გამაკერპებელი დემოკრატიული იდეოლოგია უპირისპირდება და კლავს ადამიანის ამ ბუნებრივ და, ნიცშეს აზრით, განსაკუთრებით ღირებულ სწრაფვას.

ამავე კონტექსტში უნდა დავინახოთ ისტორიციზმის კრიტიკა, რასაც ეხება ნიცშეს ადრეული შრომები, კერძოდ, მისი ესეე „სიცოცხლისთვის ისტორიის სარგებლობასა და ზიანზე“ (1874). ნიცშეს აზრით, თანამედროვე ადამიანი ისტორიული არსებაა – ეს გულისხმობს არა მხოლოდ იმას, რომ მას ახსოვს წარსული, ანუ ისტორია (რაც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნიშანია, რაც მას ცხოველისგან განასხვავებს), არამედ იმასაც, რომ ადამიანი თავისი არსებობის საზრისს, თავისი ქმედების განმსაზღვრელ ღირებულებებს ხშირად ისტორიის საფუძველზე ადგენს, ამით კი აწმყოს და მომავალს წარსულზე დამოკიდებულად აქცევს. აი, ეს კი სერიოზული საფრთხეა. ნიცშე არ არის ისტორიის ცოდნის წინააღმდეგი: შეიძლება, წარსულში მომხდარი საგმირო საქმეები დღეს მცხოვრებ ინდივიდს შთაგონების წყაროდ ექცეს იმისთვის, რომ თავადაც რაღაც დიადის მიღწევა სცადოს. მაგრამ თანამედროვე ადამიანი, როგორც წესი, ასე არ უყურებს ისტორიას. მისთვის ეს უკანასკნელი არის ერთიანი დიდი პროცესი, რომელსაც თავისი გამჭოლი ლოგიკა აქვს და წინასწარ განსაზღვრავს ცალკეული ინდივიდების ადგილს და როლს სამყაროში (ისტორიის ამგვარი ხედვა ჩამოაყალიბა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ჰეგელმა, (რომელიც ამ შემთხვევაში ნიცშეს კრიტიკის კონკრეტული სამიზნეა). ამ დროს ისტორიული პროცესი დანახულია როგორც პროგრესი, წინსვლა, რომელიც ნაკლებად არის დამოკიდებული ცალკეული ადამიანის ნებაზე და მოქმედებაზე. პირიქით, ინდივიდს ექმნება ერთგვარი ვალდებულება, ამ პროგრესს ემსახუროს, მასში წვლილი შეიტანოს, ანუ მიიღოს ისტორიით დადგენილი როლი და მაქსიმალურად კარგად მოერგოს მას.

მეტიც, ჰეგელის მოძღვრება გვამცნობს „ისტორიის დასასრულს“ იმ აზრით, რომ ყველაფერი მნიშვნელოვანი და დიადი, რაც ისტორიაში უნდა მომხდარიყო, უკვე მოხდა. ისტორიამ უკვე მიაღწია თავის საბოლოო წერტილს, როდესაც კაცობრიობამ თავისუფლების და კეთილდღეობის საუკეთესო რეცეპტს მიაგნო: ახლა ადამიანებს მხოლოდ ამ რეცეპტით გათვალისწინებული მოთხოვნების პირუთვნელი დაცვის ამოცანა დარჩათ. საგმირო საქმეები მხოლოდ წარსულში იყო საჭირო: დღეს შეიძლება, პატივს მივაგებდეთ წარსულის გმირებს, თუმცა, ამავე დროს, იმ გარდასულ ეპოქებს, განმანათლებლური იდეების და მიღწეული საზოგადოებრივი პროგრესის პერსპექტივიდან, ბარბოროსულად და დრომოჭმულად ვთვლით. ისტორიის სიდიადე ცხოვრებას დაშორდა და არქივებში, მუზეუმებსა და ბიბლიოთეკებში ჩაიკეტა (დღეს ამ სიას ჰოლივუდის ისტორიულ ბლოკბასტერებს ან ისტორიულ ტელესერიალებსაც დავამატებდით). დღევანდელი ადამიანები უნდა შეეგუონ, რომ პრინციპულად ახალს და დიადს ველარაფერს შექმნიან: მათ ეპიგონების, განმეორებლების როლი რჩებათ. ეს მათ პატარა ადამიანებად აქცევს.